

І.О. ДУДКА¹, В.В. ДЖАГАН², Ю.І. ГОЛУБЦОВА¹

¹ Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, Київ, 01001, Україна
E-mail: irina@symbiosis.kiev.ua

² Київський національний університет імені
Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64, Київ, 01033, Україна

НОВІ ДЛЯ УКРАЇНИ ВИДИ ДИСКОМІЦЕТІВ ІЗ ДЕСНЯНСЬКО- СТАРОГУТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

Ключові слова: Arachnopeziza araneosa, Hyaloscypha tigillarlis, Heyderia pusilla, дискосміцети, видове різноманіття.

Видова різноманітність дискосміцетів, які за сучасною класифікацією грибів [8] розглядаються як підвідділ *Pezizomycotina* відділу *Ascomycota*, досліджена на території природоохоронних об'єктів України надто нерівномірно. Гриби цієї групи виявлені в 6 з 20 заповідників України. Найдетальніше вивчені дискосміцети Дніпровсько-Орільського природного заповідника, для якого наводяться 53 види оперкулятних та іноперкулятних представників підвідділу [4, 5]. Для Кримського природного заповідника відомо 24 види, але виключно оперкулятних дискосміцетів. Значно менше їх виявлено у Канівському природному (13 видів) та Карпатському біосферному (10) заповідниках [7]. Нещодавно з'явилося повідомлення про знаходження 8 нових для України видів дискосміцетів у Ялтинському гірсько-лісовому природному заповіднику [3]. Один вид оперкулятних дискосміцетів знайдений у двох відділеннях Українського

природного степового заповідника — Хомутовського степу та Кам'яних могилах [7]. Відомості про видову різноманітність дискосмітетів 14 інших заповідників та 11 національних природних парків у літературі відсутні.

У зв'язку з цим у серпні—вересні 2003 р. під час мікологічного обстеження Деснянсько-Старогутського національного природного парку (ДСНПП) особливу увагу було приділено збору дискосмітетів. ДСНПП створено у 1999 р. у північній частині Сумської обл. на кордоні з Брянською обл. Російської Федерації на площі 16 215 га. Найбільша його ділянка — Старогутський лісовий масив — знаходиться на території Шосткинського геоботанічного району Чернігівсько-Новгород-Сіверського геоботанічного округу Поліської підпровінції Європейської широколистяної лісової області [1]. Дискосміцети збирали переважно на території Старогутського лісового масиву, де домінують середньовікові соснові насадження, що займають 75 % всієї площі масиву. Досить поширені тут березові та вільхові ліси, окремими ділянками представлені дубово-соснові, меншою мірою — ліси з переважанням дуба. Понад 7 % площі масиву заболочено. Щороку тут накопичується велика кількість автохтонних рослинних залишків, які є необхідним субстратом для дискосмітетів. Внаслідок значної заболоченості території та частих дощів протягом усього вегетаційного періоду підтримується висока вологість повітря, субстратів і ґрунту, що також важливо для грибів цієї групи. Отже, природні умови Старогутських лісів є сприятливими для розвитку дискосмітетів. Це дало змогу вже при першому нестривалому мікологічному обстеженні території ДСНПП та наступному камеральному опрацюванні зібраних тут матеріалів навести для парку 42 види дискосмітетів [2], три з яких виявилися новими для мікобіоти України. Вони належать до порядку *Helotiales*, який входить до складу підкласу *Leotiomycetidae* класу *Ascomycetes*. Нижче подаємо їх діагнози, рисунки, відомості про поширення та екологічні особливості.

Arachnopeziza araneosa (Sacc.) Korf, Lloydia, 14: 165, 1951 (Syn. *Belonidium araneosum* Sacc., Syll. Fung., 8: 300, 1889) (рис. 1).

Апотеції сидячі, чашовидні до блюдцевидних, зовні білуваті, 0,2—1,0 мм у діаметрі, з опушеним краєм і блідо-жовтим гіменієм. Волоски опушення циліндрично-конічні, 70—130 × 7—12 мкм, із заокругленою верхівкою, інкрустовані, багатоклітинні, безбарвні. Ектоексципул безбарвний або блідо-жовтий, навіть коричнюватий, при основі складається з багатограних, здебільшого ізодіаметричних клітин, у маргінальній частині домінують призматичні клітини. Медула сформована з більш або менш паралельно переплетених, тонких, безбарвних гіф. Сумки циліндрично-булавовидні, 90—120 × 9—14 мкм, з амілоїдною порою, 8-спорові. Спори циліндричні або булавовидно-циліндричні, 40—64 × 3—4 мкм, здебільшого 8-клітинні, хоча трапляються спори з меншою кількістю (6 або 7) клітин, з численними краплями олії, безбарвні; у сумці розташовані двома або навіть трьома рядами. Парафізи

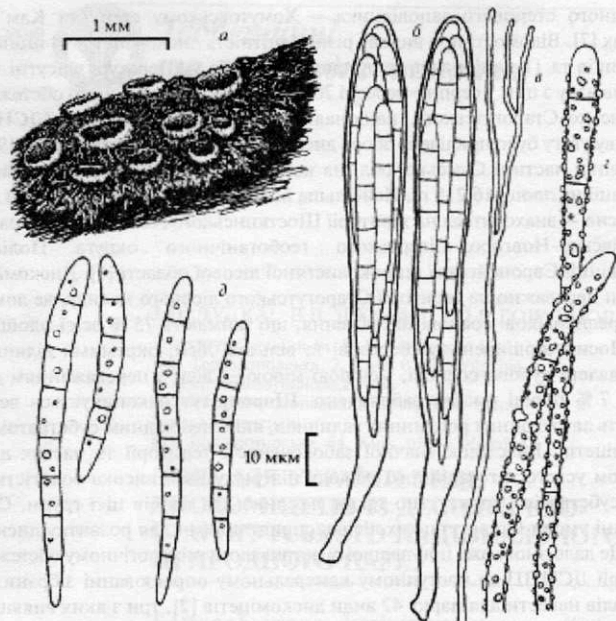

Рис. 1. *Arachnopeziza araneosa* (Sacc.) Korf: а — апотеції, б — сумки, в — парафіза, г — волоски, д — спори

Fig. 1. *Arachnopeziza araneosa* (Sacc.) Korf: а — apothecia, б — asci, в — paraphyses, г — hairs, д — spores

нитковидні, однієї довжини з сумками, 1,5–2,0 мкм у діаметрі, на верхівці злегка розгалужені, звивисті.

На старому трухлявому пні невизначеної деревної породи в мішаному лісі (дуб, сосна, береза), кв. 124 ДСНПП, 03.09.2003.

Вид належить до надзвичайно рідкісних представників родини *Hyaloscyphaceae*. Вперше *A. araneosa* був наведений з Тасманії. У подальшому виявлений в Росії — на Далекому Сході (Сіхоте-Алінський заповідник), в Західному Сибіру (Алтай) та на Уралі [6]. А.Г. Райтвір зазначає, що у вказаних місцезнаходженнях *A. araneosa* розвивався на гниючій деревині листяних порід у вересні та відносить його до видів, що трапляються дуже рідко. Оскільки в літературі відсутні відомості щодо поширення *A. araneosa* в Європі, очевидно, наша знахідка в Україні на території ДСНПП є першою на цьому континенті.

Heyderia pusilla (Alb. et Schw.) Link (рис. 2).

Плодові тіла поодинокі або скупчені, до 1 см заввишки, складаються з тонкої циліндричної, до 1/4 плодового тіла, часто викривленої, гладенької червонувато-коричневої ніжки та шоломовидної, еліпсоїдальної або майже циліндричної, 5–20 × 2–8 мм, гладенької або із слабо помітними зморшками солом'яно-жовтої голівки. Сумки циліндрично-булавовидні, 50–75 × 7 мкм, з амілоїдною порою, 8-спорові. Спори веретеновидні, 12–15 × 3–4 мкм, інколи трохи зігнуті, одноклітинні, з кількома краплями олії, безбарвні; у сумці розташовані двома рядами. Парафізи нитковидні, однієї довжини з сумками, 2–3 мкм у діаметрі, інколи потовщені на верхівці.

На опалих минулорічних хвоїнках сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.) в березово-сосновому лісі ДСНПП біля с. Стара Гута, 14.08.2003.

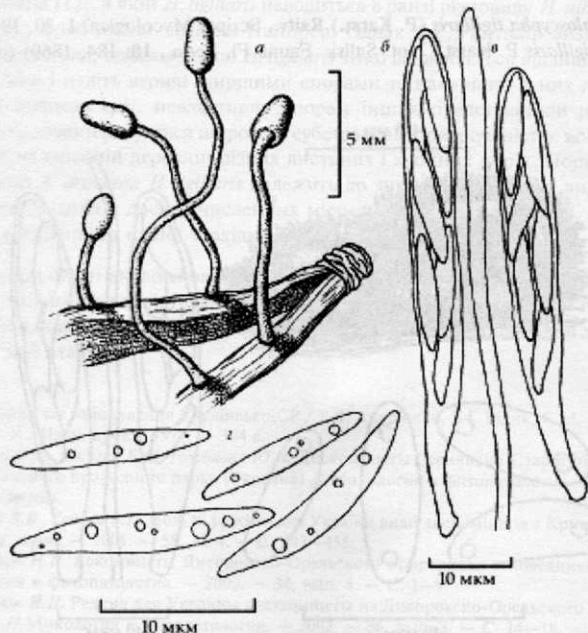

Рис. 2. *Heyderia pusilla* (Alb. et Schw.) Link: а — апотеції, б — сумки, в — парафіза, з — спори
Fig. 2. *Heyderia pusilla* (Alb. et Schw.) Link: а — apothecia, б — asci, в — paraphyses, з — spores

Heyderia pusilla належить до родини *Helotiaceae*. Самостійність цього виду давно дискутується в мікологічній літературі. *H. pusilla* вважається двійником *H. abietis* (Fr.) Link. — вони дуже подібні за мікроскопічними ознаками (будовою та розмірами сумок, спор, парафіз), проте відрізняються за макроскопічними ознаками плодових тіл і субстратною приуроченістю. Розміри плодових тіл *H. pusilla* не перевищують 1 см, тоді як плодові тіла *H. abietis* зазвичай сягають 3 см. Щодо субстрату, то *H. pusilla* розвивається на хвоїнках *Pinus*, а *H. abietis* — лише на хвоїнках *Picea*. За Р.В.Г. Деннісом, А.Г. Райтвійр, починаючи з 1961 р., наполягає на самостійності *H. pusilla* і підкреслює його відмінність від *H. abietis* [9]. Проте Д. Брайтенбах вказує [11], що Р.А. Маас Геестеранус у 1964 р. розглядає *H. pusilla* як синонім *H. abietis*. У монографічному зведенні, присвяченому мікроміцетам наземних рослин, ці два види знову подані як самостійні [10]. Автори статті підтримують думку А.Г. Райтвійра і визнають існування обох видів, які до цього часу не були відомі з території України. Знайдений в ДСНПП *H. pusilla* наводиться для України вперше.

Hyaloscypha tigillarlis (P. Karst.) Raitv., Scripta Mycologica, 1: 30, 1970 (syn. *Peziza tigillarlis* P. Karst., Not. Sdlsk. Fauna Fl. Fenn., 10: 184, 1869) (рис. 3).

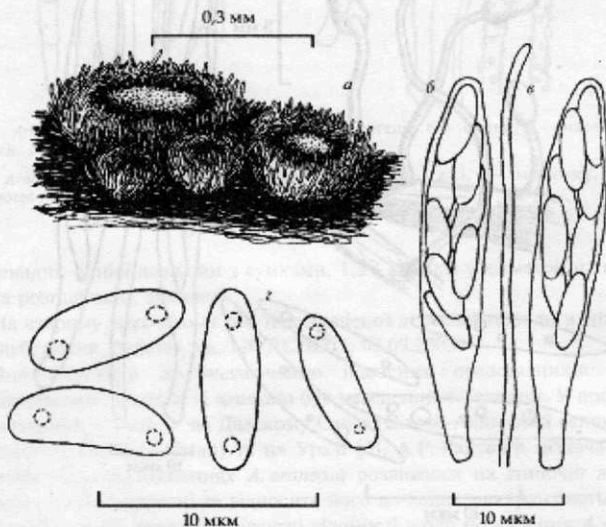

Рис. 3. *Hyaloscypha tigillarlis* (P. Karst.) Raitv.: а — апотеції, б — сумки, в — парафіза, г — спори
 Fig. 3. *Hyaloscypha tigillarlis* (P. Karst.) Raitv.: а — apothecia, б — asci, в — paraphyses, г — spores

Апотехії сидячі, чашовидні до блюдцевидних, 0,4–0,6 мм у діаметрі, сірувато-білі, зовні вкриті тоненькими білими волосками. Волоски вузько-конічні, 30–48 × 2,5–3,5 мкм, на верхівці загострені, одноклітинні, тонкостінні, безбарвні. Ексципул складається з тонкостінних і безбарвних призматичних клітин. Сумки булавовидні, 36–58 × 5–8 мкм, з неамілоїдною порою, 8-спорові. Спори еліпсоїдні, 6–10 × 3–4 мкм, інколи нерівнобокі і навіть трохи зігнуті, одноклітинні, з двома краплями олії на кінцях, безбарвні; у сумці розташовані двома неправильними рядами. Парафізи нитковидні, однієї довжини з сумками, 1 мкм у діаметрі.

На поваленому гнилому стовбурі веймутової сосни (*Pinus strobus* L.) у лісовому насадженні із сосни веймутової та берези, кв. 33–34 ДСНПП, 04.09.2003.

Hyaloscypha tigillaris є представником родини *Hyaloscyphaceae*. Рід *Hyaloscypha* Boud. як типовий для всієї родини привертає увагу багатьох фахівців з дискоміцетів. Його критична обробка представлена в монографії С. Хутінена [12], в якій *H. tigillaris* наводиться в ранзі різновиду *H. albohyalina* (P. Karst.) Boud як var. *tigillaris* Huhtinen. Однак А.Г. Райтвійр визнає її за самостійний вид, вважаючи, що *H. tigillaris* чітко відрізняється від інших видів роду вдвічі і навіть втричі ширшими спорами та наявністю в них двох полярних крапель олії, невластивих спорам інших представників роду [6]. *H. tigillaris* характеризується широкою субстратною приуроченістю: вона трапляється на гниючій деревині різних листяних і хвойних порід. Порівняно з рідкісною *A. araneosa* *H. tigillaris* належить до значно поширених видів дискоміцетів, відома з досить численних місцезнаходжень і в Європі, і в Азії. Проте в Україні до нашої знахідки виявлена не була.

Автори статті висловлюють щире подяку директору ДСНПП О.В. Капірулі за надану можливість здійснити збори матеріалу на території парку та канд. біол. наук М.П. Придюку за допомогу в оформленні рисунків для ілюстрації цієї статті.

1. *Геоботаничне районування УкраїнськоїСР* / Т.Л. Андрієнко, Г.І. Білик, Є.М. Брадів та ін. — К.: Наук. думка, 1977. — 304 с.
2. Дудка І.А., Джаган В.В., Голубцова Ю.И. Дискоміцети Деснянсько-Старогутського національного природного парку (Україна) // *Микологія і фітопатологія*. — 2004. — 38 (в друці).
3. Кузуб В.В., Гайова В.П. Нові та рідкісні для України види дискоміцетів з Криму // *Укр. ботан. журн.* — 2001. — 58, № 4. — С. 447–455.
4. Придюк Н.П. Аскомицети Дніпровсько-Орельського природного заповідника // *Микологія і фітопатологія*. — 2000. — 34, вып. 4. — С. 1–9.
5. Придюк Н.П. Рідкісні для України дискоміцети із Дніпровсько-Орельського заповідника // *Микологія і фітопатологія*. — 2002. — 36, вып. 3. — С. 14–18.
6. Райтвійр А.Г. Порядок *Helotiales* // *Низшіе растения, грибы и мохообразные Советского Дальнего Востока. Грибы. Т. 2. Аскомицеты. Эризифальные, клавиципитальные, гелотриальные*. — Л.: Наука, 1991. — С. 254–363.

7. *Смицкая М.Ф.* Флора грибов Украины. Оперкулятные дискомицеты. — Киев: Наук. думка, 1980. — 222 с.
8. *Ainsworth & Bisby's Dictionary of the Fungi* / P.M. Kirk, P.F. Cannon, J.C. David, J.A. Stalpers // 9th ed. Wallingford (UK): CAB International, 2001. — 655 p.
9. *Dennis R.W.G.* British Ascomycetes. 2nd ed. — Vaduz: J. Cramer, 1978. — 485 p.
10. *Ellis M.B., Ellis J.P.* Microfungi on land plants. — Slough: The Richmond Publishing Co. Ltd, 1997. — 268 p.
11. *Fungi of Switzerland. Vol. I. Ascomycetes* / Ed. by J. Breitenbach, F. Kränzlin. — Luzern: Mengis & Sticher AG, 1984. — 310 p.
12. *Huhtinen S.* A monograph of Hyaloscypha and allied genera // *Karstenia*. — 1989. — 29, N 2. — P. 45—252.

Рекомендує до друку
В.П. Гелюта

Надійшла 03.06.2004

І.А. Дудка¹, В.В. Джзган², Ю.І. Голубцова¹

¹ Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного НАН України

² Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НОВЫЕ ДЛЯ УКРАИНЫ ВИДЫ ДИСКОМИЦЕТОВ ИЗ ДЕСНЯНСКО-СТАРОГУТСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА

Представлены описания и рисунки трех новых для Украины видов дискомицетов, найденных в Десянско-Старогутском национальном природном парке. *Arachnopeziza araneosa* (Sacc.) Korf и *Hyaloscypha tigillaris* (P. Karst.) Raitv. являются представителями семейства *Hyaloscyphaceae*, а *Heyderia pusilla* (Alb. et Schw.) Link — *Helotiaceae*. *A. araneosa* обнаружен впервые для Европы. *A. araneosa* и *H. tigillaris* развиваются на мертвой древесине и относятся к группе ксилотрофов, а *H. pusilla* развивается на опавших хвоянках сосны и является подстилочным сапротрофом.

I.O. Dudka¹, V.V. Dzhagan², Yu.I. Golubtsova¹

¹ M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

² Kyiv Taras Shevchenko National University

NEW SPECIES OF DISCOMYCETES FOR UKRAINE FROM DESNIANSKO-STAROGUTSKI NATIONAL NATURE PARK

The descriptions and figures of 3 new for Ukraine species of discomycetes collected in Desniansko-Starogutski National Nature Park (Sumska oblast) are provided. *Arachnopeziza araneosa* (Sacc.) Korf and *Hyaloscypha tigillaris* (P. Karst.) Raitv. represent the family *Hyaloscyphaceae*, *Heyderia pusilla* (Alb. et Schw.) Link — the family *Helotiaceae*. Find of *A. araneosa* in Desniansko-Starogutski national nature park is the the first collection of that species in Europe. *A. araneosa* and *H. tigillaris* are developed on dead wooden substrates and belong to xylophilic fungi. *H. pusilla* is developed on fallen pine needles and belongs to litter saprotrophs.